

EĞİTİMDE İÇERİK ANALİZİ

Dr. Cemal Türer*

Bilimsel metotlar genel olarak analitik ve stratejik olarak ikiye ayrılmaktadır. Analitik metotların kullanıldığı araştırmalarda sadece "herhangi bir yerde neyin bulunduğu veya meydana geldiği" tespit edilirken, stratejik metotlarla yapılan araştırmalarda "neyin nerede meydana gelmesi gerektiği" konusu incelenir. Bu bakımdan stratejik metot kavramı genellikle eylem planması (action planning) veya normların gerçekleştirilmesi anlamında kullanılmaktadır. Örneğin "öğretim stratejileri" araştırmalarında öğrenmeyi sağlamak için hangi durumlarda hangi yöntemlerin kullanılmasının gerekli olduğu incelenmektedir. Analitik metotlara bir örnek olarak verebileceğimiz testler bir durum tespiti için kullanılır. Bilimsel araştırmaların iki temel boyutunu oluşturan analitik ve stratejik metot arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Analitik araştırmalarla sağlanan durum tespitleri stratejik araştırmaların en uygun şekilde düzenlenmelerine ortam hazırlamaktadır. (M. J. Langeveld und H. Danner, 1981, s.25).

İçerik analizi (content analysis) analitik bir metottur. Çözümleme veya bir bütünü parçalarına ayırma anlamına gelen analiz bir anlama ve düşünme medodu olarak değişik bilim dalları tarafından kullanılmaktadır. Örneğin kimyasal madde analizlerinde, seçmen davranışlarının analizlerinde, siyasi parti program analizlerinde veya ders analizlerinde amaç bir bütünü oluşturan parçaları tespit ederek o bütünü daha iyi anlamaktır. İçerik analizi sosyal ve davranış bilimleri alanlarında sadece yazılı içeriklerin incelenmesinde değil, iletişimin değişik türlerinin yapı ve şekillerinin incelenerek iç yapılarının ortaya çıkarılmalarında da kullanılan bir metottur. İçerik analizlerinde esas olarak belli içeriklerde belli özelliklerin bulunup, bulunmadığı veya ne kadar sık bulunduğu saptanmaktadır. Her içerik analizi belli bir amaca göre yapılmaktadır. Örneğin bir ders analizinin amacı öğretmen ve öğrenciler arasındaki sosyal ilişkilerin niteliğini ortaya çıkarmak olabilirken, bir ders filminin analizinde amaç onun iç yapısını ortaya çıkararak, bilgi ak

* Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Yüksek Okulu Öğretim Görevlisi.

tarımındaki verimliliği hakkında bir karara varmak olabilir. Analize başlamadan önce içerikte hangi özelliklerin saptanacağı kesin olarak belirlenmiş olmalıdır. İçerikte mevcudiyeti aranacak özelliklerin belirlenmesi için belli bir teorik tabana ihtiyaç vardır. Bu teorik tabana göre içerikte hangi özelliklerin saptanacağı ve toplanan verilerin nasıl yorumlanacağı belirlenir. İçerik analizleri ile elde edilen verilerin yorumlanması başlı başına bir sorun olmaktadır. İçerik analizleri betimleyici veya hipotezlerin oluşmasına imkan sağlayıcı araştırma metotlarına dahildir. Böylesi araştırmalar oldukça az araştırılmış alanlarda yeni hipotezlerin oluşturulması veya kavramsal-teorik koşulların yaratılması için yapılıır. İçerik analizlerinin amacı genelleştirilebilir ifadeler ortaya koymak değil, yeni hipotezlerin oluşmasına katkıda bulunmaktır. İçerik analizleri ile kazanılan veriler yardımıyla oluşturulan hipotezlerin empirik araştırmalarla test edilmeleri gerekir (J. Bortz, 1984, s.26 ve 235). İçerik analizlerinin eğitim bilimlerindeki uygulama alanlarına ders analizlerini ve okul analizlerini örnek olarak gösterebiliriz.

Ders analizleri: Yukarıda belirttiğimiz gibi analiz genel anlamda bir bütünün parçalarına ayrılması anlamına gelmektedir. Amaç ilk bakışta anlaşılamayan karmaşık bir bütünün iç yapısını anlamaktır. Bir ders karmaşık bir yapıya sahip bir bütün olarak düşünülebilir. Bir bütün olarak dersin yüzeysel olarak incelenmesi onu anlamaya yeterli olmayacaktır. Bu bakımdan ders analizi bir taraftan pek çok faktörün karmaşasından oluşan ders sürecini çözümlmek, onu ana hatlarına ayırmak ve düzenlemek çabasıdır.

Diğer taraftan dersin analizi bir dersi veya dersin belli yönlerini didaktik prensiplere göre değerlendirme çalışmasıdır. Ders analizi iki aşamadan oluşmaktadır: 1. Dersin bir süreç olarak saptanması, yani gözlem ve kayıt etme. 2. esas anlamda analiz, yani yorumlama ve değerlendirme (G. Bachmair, 1976, s.19-27).

Ders analizi dersin aşamalarını tek tek ele alıp inceler. Burada söz konusu dersin önceden planlandığı gibi gerçekleşip gerçekleşmediğini saptamak ve dersin önceden belirlenmiş amaçlarına ulaşmasının veya ulaşamamasının sebeplerini açıklamaktır. Dersin amaçlarına ulaşmasını sağlayan veya engelleyen sebepler dersin iç yapısında bulunabildikleri gibi, öğrencilerin kişilikleri veya okulun koşulları gibi faktörler de durumu etkileyebilirler. Bu dış faktörlerin de belirlenip dersi nasıl etkiledikleri analizle ortaya çıkarılmalıdır.

Buraya kadar yaptığımız kısa açıklamalardan anlaşılacağı gibi ders analizlerinin ana hedefi derslerin kalitelerinin iyileşmesine katkıda

bulunmaktadır. Ancak ders analizlerinin önemi sadece okullardaki ders kalitesini yükseltici etkisinden dolayı değildir. Ders analizleri empirik ders araştırmaları çalışmalarının önemli bir parçasını oluşturarak eğitim-öğretim araştırmaları alanında önemli bir yer tutmaktadır. Bir analiz gerçeği yansıtmaya derecesi önce onun ne derece objektif olduğuna bağlıdır. Analizde sübjektiflik bilimsel tarafsız yöntemler kullanarak ve derste gözlenecek özellikleri kesin olarak belirleyerek büyük ölçüde önlenir. Ders analizinin birinci aşaması dersteki olay ve durumların gözlenmesi ve kaydedilmesidir. Gözlem değişik kişi veya kişiler tarafından yapılabilir. Ancak öğretmenlerin ders verme davranışlarını değerlendirmek ve bir karara varmak durumunda olan deneyimli kişiler bile sistemli olmayan ders gözlemleri ile edinilen bilgilerin ne kadar yetersiz olduğunu bilirler. Dersi gözleyen kişi izlenimlerini kategoriler halinde toplamak zorundadır. Bu da her zaman kolay olmamaktadır. Örnek olarak öğretmen davranışlarının bir boyutu olan "azarlamayı" ele alalım. Alaycı bir söz, kaşları çatma, kötü not verme, ilgi göstermeme, kırııcı söz söyleme gibi öğretmen davranışları kolayca azarlama kategorisine dahil edilebilir. Ancak bazı davranışları azarlama olarak fark etmek gözlemi yapan kişi için mümkün olmayabilir. Örneğin öğrencilerinin sorularına daima cevap veren bir öğretmenin bir öğrencinin sorusu karşısında suskunluk göstermesi o öğrenci için azarlama yerine geçecektir, ama bunu gözlemci fark edemiyebilir. Gözlem yoluyla mümkün olduğu kadar objektif veriler elde etmek ve bu verileri kategoriler halinde toplamak ders analizinin ön koşullarıdır. Gözlemlerin daha sağlıklı olması için son zamanlarda video, teyp veya ders gözlem formlarından daha çok yararlanılmaktadır. Gözlemlerle toplanan verilerin yorumu ve değerlendirmesi yapılmalıdır. Yorumlanmadan sadece dökümü yapılmış verilerin ders hakkında pek bir anlamı olmayacaktır. Gözlem yoluyla edinilen verilerin konuya en uygun şekilde yorumlanabilmesi için geniş teorik bilgiye ihtiyaç vardır. konuyla ilgili bilgi ve deneyim yorumun gerçeği yansıtmaya derecesini yükseltecektir.

Tanınmış eğitimci W. Klafki ders analizlerini (kendi deyimiyle "didaktik analizleri") öğretmenlerin ders verme davranışlarını geliştirici bir araç olarak görmektedir. Ders analizinde herhangi bir dersin ne şekilde gerçekleşmiş olduğu saptanmak istenmektedir. Başka bir deyişle, amaç bir durum saptaması yapmaktır. Analiz bir öğretmenin vermiş olduğu dersin karakteristik özelliklerini, iç yapısını veya ana hatlarını ortaya çıkarıp onun eleştirilebilir hale gelmesini sağlayacak ve dolayısıyla öğretmenin bazı davranışlarının değişmesine sebep olabilecektir. Klafki bir dersin didaktik analizi için şu beş temel kriteri

geliştirmiştir:

1. Derste işlenen konunun örneklik derecesi
2. Konunun öğrencinin günlük hayatı için önemi
3. Konunun öğrencinin gelecekteki yaşantısı için önemi
4. Konunun yapısı
5. Konunun en iyi şekilde işlenebilmesi için gereken koşullar (W. Klafki, 1954, s.8). Her bir temel kriter yardımıyla derse değişik soruların yöneltilmesi mümkün olmakta ve bu sorulara verilen objektif yanıtlar da dersin gerçek kalitesinin ortaya çıkmasına imkan sağlamaktadır.

Okul analizleri: Analiz metodunun eğitim bilimlerinde kullanıldığı bir diğer alan da okul analizleridir. Gönümüzde insan ömrünün büyük bir kısmı okullarda geçmektedir. Değişik öğrenme türlerinin gerçekleştiği bir yer olarak okul genel anlamda kültürlemeyi sağlamak için kurulmuş bir kurumdur. Okul denildiğinde zaten akla ilk olarak gelen öğrenmek ve öğretmektir. Son yıllarda okulun öğrenmeye ne derece ortam sağladığı, öğretmedeki başarı ve verimlilik derecesinin ne düzeyde olduğu eliptirisel bir şekilde ele alınmaktadır. "Öğrencilerin başarılarını etkileyen temel okulsal faktörler nelerdir? "veya" öğrencilerin okulda geçirdikleri zaman içinde mümkün olduğu kadar fazla ve verimli öğrenmeleri için koşullar neler olmalıdır?" şeklindeki soruları yöneltenler okulun öğretmedeki etkinliğini anlamak istemektedirler. Okulun başarısı genellikle öğrencilerin belli derslerde gösterdikleri öğrenme başarılarına göre tanımlanmaktadır. Öğrencilerin okuldaki başarılarının oldukça çok sayıda faktöre bağlı olduğu şimdiye kadar yapılmış değişik araştırmalarda gösterilmiştir. Örneğin A. Krapp okuldaki başarıyı etkileyen faktörleri üç grupta toplamaktadır: 1. Öğrencinin kişiliği, 2. Öğrencinin ailesi ve 3. Okulla ilgili faktörler (A. Krapp, 1973). Aile faktörünün okuldaki başarıyı etkileyen en önemli faktör olduğunu bütün araştırmacılar itirazsız kabul etmektedirler. Buna karşılık öğrenci başarısında okul faktörünün rolünü ortaya çıkarmak oldukça zor olmaktadır. Amerika Birleşik Devletlerinde uzun yıllardan beri okulla ilgili faktörlerden hangisinin başarıyı en çok etkilediği araştırılmaktadır. Amaç okula parasal yatırım yapmadan önce başarıyı etkileyen faktörleri saptamaktır. Bu ekonomik yatırım modelinde üretim faktörü olarak personel (öğretmenler), araç ve gereçler bir tarafta, okuldaki öğrencilerin başarısı diğer taraftadır. "Parasal yatırım öğretmen maaşlarına mı, okul süresinin uzatılmasına mı yoksa okulun araç gereç donanımına mı olmalıdır?" şeklinde sorular ancak analiz ve araştırmalarla cevaplandırılabilir. Okulla ilgili faktörlerin öğrenci başarısını nasıl etkilediğini araştırmak oldukça zor olmaktadır. Aile faktörünün okuldaki

başarıyı etkileyici rolünü en aza indirmek için sosyal kökenleri bakımından birbirine benzeyen okudukça çok sayıda sınıf veya okulun bulunması ve bu okullardaki öğrenci başarılarının aynı hassasiyetle ölçülüp değerlendirilmesi gerekmektedir. Böylesi araştırma koşulları "Coleman-Report" diye adlandırılan bir araştırmada gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu araştırmaya 3100 Amerikan okulu katılmış ve okulların analizleri ile belirlenen özellikleriyle öğrencilerin başarıları arasında bir etkileşimin söz konusu olup olmadığı incelenmiştir. Okul analizleri ile saptanan özelliklerden bazıları şöyledir:

- Ders araçlarının mevcudiyeti ve kullanımı
- Sınıftaki öğrenci sayısı
- Haftalık ders saati (belli derslere göre)
- Öğretmenin öğrenim durumu (lisans, yüksek lisans veya doktora)
- Öğretmenlerin uzmanlık dalları
- Uygulamalı geçen derslerin sayısı ve saatleri
- Ders kitaplarının mevcudiyeti
- Ev ödevlerinin sayısı (H.Fend. 1981. s.280-281; J. S. Coleman, et. al. 1966, s.361 den alıntı).

Okul analizleriyle edinilen bilgilerin birbirleriyle karşılaştırılmalarıyla okullar arasındaki farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Ancak okullar arasındaki başarı farklılıklarını analizlerle belirlenen özellik farklılıklarıyla açıklamak pek mümkün olmamaktadır. Okullardaki başarı konusunda yapılmış çok sayıda araştırmayı inceleyen H.A. Averch, et. al. çalışmalardan şu sonuçları çıkarmaktadır:

- Okullar arasında ortalama öğrenci başarılar bakımından büyük farklılıklar bulunmaktadır.

- Okullar arasında belli özellikler bakımından (örneğin öğretmenlerin öğrenim, maaş, mesleki deneyim durumları; sınıflardaki ortalama öğrenci sayısı, okul binasının kalitesi, kitaplıktaki kitap sayısı) farklılıklar vardır. Bunlara bağlı olarak okullar arası başarı farklılıklarının sadece % 5 ile 1'i açıklanabilmektedir.

- Bir sınıftaki öğrenci bileşimi faktörüyle, yani bir sınıfta derse ilgi gösteren çalışkan ve başarılı öğrencilerin sayıca çok olması ve bu öğrencilerin diğerlerini etkilemesiyle, başarı farklılıklarının % 6 ile 2'si açıklanabilmektedir.

- Okullar arası başarı farklılıklarının açıklanmasında aile faktörü, yani öğrencinin ailevi ve sosyal durumu, en önemli faktördür. Bu faktöre dayanılarak başarı farklılıklarının % 12 ila 23'ü önceden tahmin edilebilmektedir (H. Fend, 1981, s.265; H.A. Averch, et. al., 1974 den alıntı).

Değişik araştırmalar okul analizlerine dayanılarak okullar arası başarı farklılıklarını açıklamanın çok zor olduğunu göstermektedir. Ama buna rağmen okul analizleri okulların güncel durumlarının saptanması ve okulun zaman içinde değişimini anlamak bakımından gereklidir. Özellikle değişik okul tipleri (örneğin Fen Liseleri, Anadolu Liseleri) arasındaki farklılıkların ne derece bulunduğunu göstermek ve durumu değerlendirmek bakımından okul analizleri elimizde mevcut yegane metottur.

KAYNAKLAR

M.J. Langeveld-H. Danner: methodologie und Sinn-Orientierung in der Paedagogik. Ernst Reinhardt Verlag, München, 1981

W. Klafki: Didaktische Analyse als Kern der Unterrichtsvorbereitung. in: H. Roth und A. Blumenthal (Hrsg.): Didaktische Analyse. Schröder Verlag, Hannover, 1964, s. 5-34

J. Bortz: Lehrbuch der empirischen Forschung. Für Sozialwissenschaftler. Springer Verlag; Berlin, Heidelberg, New York, Tokyo; 1984

G. Bachmair: Unterrichtsanalyse. Verfahren und Fragestellungen zur Planung, Durchführung und Auswertung von Unterrichtsbeobachtungen; 2. Auflage, Beltz Verlag, Weinheim und Basel, 1976

H. Fend: Theorie der Schule. 2., durchgesehene Auflage, Urban Schwarzenberg Verlag, München, Wien, Baltimore, 1981

A. Krapp: Bedingungen des Schulerfolges. Oldenburg Verlag. München, 1966

J.S. Coleman, et. al. : Equality of Educational Opportunity. Washington D.C.: U.S. Government Printing Office, 1966

H.A. Averch, et. al.: How effective is schooling. A critical Review of Research. Englewood Cliffs, N.J.: Educational Technology Publications, 1974.